

İletişim Yayınları 2049 • Araştırma-İnceleme Dizisi 342
ISBN-13: 978-975-05-1617-7
© 2014 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2014, İstanbul

EDITOR Kerem Ünüvar
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kivanç
KAPAK Suat Aysu
KAPAK GRAVÜRÜ *Robinson Crusoe*'nun ilk baskısından detay
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ ve DİZİN Birhan Koçak
BASKI ve CILT Sena Ofset - SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları - SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

19. yüzyılın son çeyreğiyle birlikte iktisadın “bilimselliği” tarih, felsefe, sosyoloji gibi disiplinler yanında kurumlar ile bağının koparılması pahasına sağlanmıştır. Böylesi bir çerçevede, ne yazık ki insanın da ontolojik olarak doğa ve toplumdan soyutlanması gerekmiştir. İnsanı iktisadi analize hem birey hem de toplumsal varlık olarak yeniden kazandırmanın ve insanın özsel bütünlüğünü sağlamanın yolu, iktisat ile bağı koparılan alanları yeniden düşünmekten geçmekte ve bu bağlamda, iktisadın diğer disiplinlerle ilişkisi yeniden sorgulanmaya ve hatta kurulmaya çalışılmaktadır. Bu ilişkiyi inceleyen geniş bir yazın bulunmakla beraber, iktisadın edebiyat ile ilişkisi oldukça yeni bir çalışma alanıdır.

George Sand sanatın temel argümanını, edebiyatı da içerecek biçimde, şöyle ifade etmiştir: “Sanat pozitif gerçekliğin araştırması değil, ideal gerçekliğin arayışıdır” (Pavel, 2003, s. 9). Bilimin amacı ise idealize etmek değil, gerçekliği ortaya koymaktır. Yine de, ‘ideal’in bilimde mi yoksa sanatta mı karşımıza çıktığına dair kesin bir şey söylemek mümkün gözükmeseyse de, neoklasik teori ile birlikte iktisadın “kendi” idealini kurguladığı teorik gelişimine tanık olduğumuzu söylemek mümkündür. Bu bağlamda, edebiyatçının ve iktisatçının belli bir kurgu için

soyutlamayı kullandığı ama bu kurguda kimilerine göre “ideal” olarak ortaya konulan gerçekliğin iktisat bağlamında sorgulanır olması gerektiği ileri sürülebilir. Böylesi bir sorgulamada iktisadi “ideal” olandan ziyade herkesin içinde yaşadığı reel ile yaklaştırmak için, edebiyat dahil olmak üzere diğer disiplinlerle yeniden ilişkilendirme gereği doğmaktadır.

Her ne kadar soyutlama ve kurgu, sanat ve dolayısıyla edebiyat için gerekli olsa da, özellikle 19. yüzyıl romanlarını düşündüğümüzde tarih, sosyal yapı ve dolayısıyla iktisadi iklim ilişkisi gözle görülür biçimde romanın kurgusuyla iç içe geçmiştir. J. Prévot’un belirttiği gibi, 18. yüzyıl romanları belirli bazı türlerle sınırlıydı: “Aşk romanı, psikolojik analiz romanı; macera romanı, silahşorluk romanı; haydutluk romanı, yolculuk romanı, öğretici roman, eğitici roman; tarihi roman; gerçek hayattan alıntı roman, otobiyografi; ütöpik roman ve erotik roman; skandal romanı; mektuplaşma ile yazılan roman; komik, fantastik, trajik hikâyeler, cinayet hikâyeleri” (Prévot, 1994, s. 7). Fakat 19. yüzyılda roman burjuva hayatını temsil etme konusunda oldukça gelişmiştir. Honoré de Balzac’ın, Gustav Flaubert’in romanları bu roman tipinin başlıca örnekleridir. Balzac’ın söylediği gibi, roman bu dönemde “tarihten daha üstündür çünkü tarihinin çoğunlukla ilgilenmediği, bilincin en gizli kalmış köşelerine, özel yaşamın karanlıkta kalmış alanlarının detaylarına kadar girer” (Piégay-Gros, 2005, s. 237).

Tarih, sosyal bilimler içinde iktisatla ve sanatın bir dalı olarak edebiyatla oldukça yakın ilişki içindedir. “Roman tarihle rekabet halindedir: Bilimselliği ve bilgiye olan ilgisi kendisini tarihinin söylemi ile eşit tutmasını sağlar” (Prévot, 1994, s. 7). Diğer bir deyişle, “tarihsel gerçeklik” anlatıyı farklı biçimlerde yönlendirir. Tarih edebiyatı, Blaise Cendrars’in *Altın* (1925) adlı romanında olduğu gibi kimi zaman destekleyicidir; Robert Merle’nin *Ölüm Benim İşimdir* (1952) romanındaki gibi kimi zaman tamamlayıcıdır; hatta bazen de kendini, Primo Lévi’nin *Ya İnsansa* (1947) romanındaki gibi edebiyatın öznesi yaparak edebiyatın konusu bile olur. Bu çerçevede, romanların yazıldıkları dönemdeki tarihsel ve dolayısıyla iktisadi ortamı ve bu

ortama dair değerlendirmeleri içlerinde barındıklarını söylemek mümkündür. Böylesi bir tamamlayıcılık ilişkisi iktisat kurumlarının 18. yüzyılda tartıştığı fakat daha sonraki dönemlerde göz ardı ettiği bazı kavram ve düşüncelerin tekrar gündeme getirilmesine yardımcı olabilir.

Edebiyatın iktisadi analizden yararlanma yollarının “Edebi analiz nedir?” sorusuna verilen yanıtta aranması gerektiğini düşünüyor ve doğal olarak bu sorunun cevabını edebiyat kurumlarına bırakıyoruz. Bizim esas olarak üzerinde durduğumuz nokta, edebiyatçının farklı edebi dönemler ve türler açısından ortaya koyduğu sanatsal kurgunun, iktisadi düşünce tarihine yapabileceği katkının ne olduğudur. İktisadın bir sosyal bilim olduğu hatırlatılırken ve insanın toplumsal bir varlık olduğu yeniden ortaya konulmaya çalışılırken, iktisadın edebiyat ile ilişkisi diğer alanlarla olan ilişkisi kadar yakın ve tamamlayıcı nitelikte midir? Bu çerçevede, çalışmaya katılan değerli yazarlarımızın her biri, “Edebiyattaki İktisat” başlığı altında yukarıdaki soruyu değişik boyutlarıyla incelemekte ve irdelemektedirler.

Kitabın ilk bölümünde, milli iktisada dair konuların edebiyatın üç farklı türündeki (operet, roman ve şiir) işlenişleri incelenmiştir. Oktar Türel “1930’lu Yıllar Türkiye’sinde İktidar Mücadelesi, İstanbul Burjuvazisi ve *Lüküs Hayat*” adlı çalışmasında, Cumhuriyet’in 1930’lu yıllarında öne çıkan seyirlik sanatlardan tiyatro ve operetin tarihine, toplumsal ve ekonomik gelişme bağlamında Türkiye’deki siyasal iktidar mücadelesinin ana hatlarını sergileyerek ışık tutuyor. Darülbedayi’de, ilk kez 1933-1934 sezonunda temsil edilmiş Türk opereti *Lüküs Hayat*’ın bugün hâlâ güncel kalışını, kurgusundaki iktisadi doku ile açıklayan Türel, iktisadi dokuyu sadece metinde “bolluk içinde güzel yaşama” fikrinin öne çıkmasıyla değil, burjuvazinin ve düşük gelirli sınıfların hırslarına bağlamaktadır. Bu hırslar burjuva sınıfı için daha yüksek mevkiler elde etmek ve bu sayede servetlerini artırmakken, düşük gelirli sınıflar için sınıf atlama umudu ve beklentisi olarak ifade edilmiştir.

Eyüp Özveren “Milli İktisat, Kapalı Ekonomi ve *Kapalı İktisat*: Selim İleri’nin Bir Yapıtını İktisatla Okumak” adlı makale-

sinde, Selim İleri'nin kendi deyişiyle "uzunluğu bakımından bir uzun öykü, psikolojik derinliği ve kurgusu bakımından ise bir kısa roman niteliği" taşıyan *Kapalı İktisat* (2007) adlı yapıtını inceler. Bu çalışma, Selim İleri'nin yapıtını yalnızca bir döneme tutulan ayna olarak görmekle kalmaz, aynı zamanda bu yapıtın hangi iktisadi süreçlere özgü bir dinamiği ve işleyişi olduğunu gösterir. Özveren'e göre, Selim İleri'nin anlatısı millî iktisat/kapalı ekonomi'nin dinamiği şeklinde gelişir ve bu gelişim Schumpeter'in iktisadi gelişme tanımına uyar: İktisadi gelişme dalgaları yenilikler tarafından bir zaman sonra kırılır ya da aşılır, yeni dengeler oluşur, bu yeni dengeler, Özveren'in deyişiyle, "yeniliklerle yeniden sarsıl[ır]".

Ibrahim Korkmaz, "Kul-Şair'den Derviş Şair'e: Hem Parasız Hem de Yatılı Cumhuriyet" adlı makalesinde, Halil İncalıcık'ın *Şair ve Patron* (2010) adlı yapıtından yola çıkarak, egemen ekonomik ilişkilerin belli kültür çevrelerini temsil eden sanat üzerindeki etkisini işler. Şair ile patron arasındaki ilişkinin iktisadi anlamda nasıl evrim geçirdiğini araştıran Korkmaz, bu süreçteki kırılma noktasını Cumhuriyet dönemi olarak belirler. Korkmaz, şairin "kul-şair"den "derviş şair"e evrilmesini Cemal Süreya'nın şiiri ekseninde ele almıştır.

Kitabın ikinci bölümünde, dünyaca ünlü klasik romanlardaki iktisadi izler incelenmekte ve böylece iktisadi düzen ile bu düzenin doğasını belirleyen ideolojilerin edebiyat ile nasıl iç içe geçtiği gösterilmektedir. Metin Sarfati, bölümün ilk makalesi olan "17. Yüzyıl Fransız Klasiklerinden, Smithyen Ekonomi Politige 'Karakter' ve Analizi" isimli çalışmasında, La Bruyère'in ünlü eseri *Karakterler*'de Smityen sorunsalı ortaya koymaktadır. Çalışmasında, Adam Smith'in La Bruyère'e atıfta bulunduğu altını çizen Sarfati, *Augustineyen* bir perspektif ve estetik-etik bir bütünlük içinde, insan tabiatının esasen tutku-larının tutsağı olduğu tezini eleştirmektedir.

Derya Güler Aydın, "Kapitalizmde İnsanlıktan Çıkmanın Hikâyesi: 'Uçurum' İnsanları" makalesinde, Jack London'ın 1902 İngilteresi'ni kaleme aldığı *Uçurum İnsanları* (*People of Abys*) adlı romanında kapitalizmin temel iktisadi ve kurum-

sal izlerini araştırır. Güler Aydın, *Uçurum İnsanları*'nda kapitalizmde bireyin karşı karşıya olduğu sorunları ve bu sorunların eleştirisini "işte böyledir durum, ortadaysan kent doğudadır uçurum" diye bitirdiği dizelerinde ortaya koyar. Çalışmada, sermaye birikiminin neden olduğu çelişki ve bu çelişki dolayısıyla bireyler arasındaki ilişkilerin iktisadi ve toplumsal koşullar tarafından nasıl belirlendiği ve böylece kapitalizmin bireyi nasıl insanlıktan çıkardığı (*dehumanization*) romanın içeriği ile birlikte tartışılır.

Edebiyatta kapitalist sistemin dinamiklerinin nasıl izler taşıdığına dair yorumlar sunan bir başka çalışma, Adem Levent'in "Edebiyat ve İktisat İlişkinin George Orwell'in Eserleri Üzerinden Kurulması" adlı makalesidir. Levent, edebiyat ve iktisat ilişkisini, George Orwell'in 1945 yılında yazmış olduğu *Hayvan Çiftliği* ve 1949 yılında yayımladığı *1984* adlı eserlerinde tartışır. Bu bağlamda, edebiyat eserinin, normatif iktisat tartışmalarından izler taşıdığı fikrini savunur. Levent, sosyalist düzende eşitliğin özgürlüğü; kapitalist düzende ise özgürlüğün eşitliği yok etmesini, merkezî planlama, ağır sanayi hamlesi ve kalkınma, devlet denetimi yoluyla özel yaşamın ihlali ve proletarya diktatörlüğü gibi konulara eğilerek analiz eder.

Sosyalist iktisadi düzenin edebi eserlere yansımaları teması, Bahar Araz Takay'ın "Aleksy Aleksandroviç'in Kulakları: 19. yüzyıl Rusyası'ndan İnsan Manzaraları" adlı makalesinde de işlenmektedir. Bu makalede Araz Takay, Lev Tolstoy'un ilk baskısı 1878 yılında yapılmış ünlü romanı *Anna Karenina*'da, devrimi oluşturan ekonomik ve sosyal koşulların Rus toplumunun aristokrat kesimi ile köylü kesimi arasındaki sınıf çatışmasının derinleşmesine bağlı olduğunu ortaya koyar. Çalışmada, bir tarım ülkesi olan Rusya'nın, feodal bir toplumdaki Batılılaşan bir toplum olma yönünde attığı adımlar, Avrupa'daki sanayileşme dalgası ile birlikte demiryollarının önemi ve kapitalizmin evlilik kurumunu nasıl dönüştürdüğü anlatılır. Makalede aynı zamanda *Anna Karenina*'nın bir aşk romanı olmasının ötesinde, derin iktisadi ve toplumsal çözümlemeler sunan bir içeriğinin olduğu ortaya konulur.

Mehmet Gürsan Şenalp ve Esra Şengör-Şenalp'in "Ernest Mandel'in *Hoş Cinayet*'inde Polisiye Roman Eleştirisi" adlı makalesinde, edebiyat ve iktisat ilişkisi klasik dedektif hikâyelerinin temelinde yatan 'burjuva toplumundaki suç olgusu' üzerinden kurulur. Mandel, polisiye türünü incelerken Marksist bir iktisatçı kimliğine bürünür ve bu türün okuyucularının talebine dair çıkarsamalarda bulunur. Çalışmada ayrıca iktisat mesleğini seçen akademik ya da akademi dışı (bürokrat, teknokrat vb.) kişilerin tek yönlülüğü, anti-entelektüalizmi, kariyerizmi ve elitizmi gibi eğilimlerin eleştirisi iktisattaki edebiyatın izinden gidilerek yapılır.

Kitabın "Modernizmin Kırılıp Dökülen Dünyası" adlı üçüncü bölümü modernizmin ideallerinin edebiyat ve iktisatta nasıl işlendiğine dair ipuçları verir. Metin Arslan "İktisat ve Edebiyat İlişkisi, Zihinselmekânsız Hikâye Anlatımı ve Düşündürdükleri: Görelizaman Hikâye Anlatımı ve Geçmişgelecek" adlı makalesinde, her iktisadi metnin aynı zamanda bir hikâye anlatımı olduğu düşüncesinden yola çıkarak, aynı zamanda edebi bir eser olarak kabul edilebileceğini ileri sürer. Bu anlamda iktisat metnini *modern Weltanschauung*'un mitlerle örülü *zihinselmekânsız hikâye anlatımı*'ni gerçekleştiren bir metin olarak kabul eder. Edebiyatta iktisadi aramaktan çok, bu iki alanın dış gerçekliği temsil ederken kullandıkları yöntemleri karşılaştırır. Arslan, iktisatta da edebiyatta da teori seçiminin hangi (rasyonal) zeminde yapıldığını ve sosyal analizin süreç içinde ne denli farklılaştığını inceler.

Hüseyin Özel "Azizler ve Alimler" ya da İktisadın Postmodernizmle İmtihanı" adlı makalesinde, Terry Eagleton'un *Azizler ve Alimler*'ini konu alır. Eagleton bu romanda düşün tarihinin dört ünlü kişisini İrlanda'da bir kır evinde tesadüfen bir araya getirir. Bu kişiler İrlandalı devrimci James Connolly, ünlü düşünür Ludwig Wittgenstein, Rus entellektüel Mikha-il Bakhtin ve İrlandalı yazar James Joyce'un *Ulysses* romanının kahramanı Leopold Bloom'dur. Kahramanlar Endüstri Devrimi sonrasındaki, yani 'postmodern dünya'daki varoluşlara dair trajedilerini anlatırken, Özel, böyle bir 'postmodern durumun'

iktisat için önemli içerimlere sahip olup olmadığını sorgular.

Kitabın üçüncü bölümünde ve kurumsal iktisat ekseninde edebiyat ve iktisat arasındaki diyalogu inceleyen çalışmalardan ilki Alp Yücel Kaya ve M. Erdem Özgür'ün "Şövalyelerden Halk Düşmanlarına İrrasyonel Kahramanlar" adlı makalesidir. Bu çalışmada iki edebiyat eseri incelenir. Bunlardan birincisi, 8. yüzyılda İspanya'nın Sarazenler'i ve Fransa'nın Charlemagne'i arasındaki mücadeleyi anlatan bir 11. yüzyıl destanı *Roland'ın Türküsü (La Chanson de Roland)* ve diğeri Henrik Ibsen'in 1882 yılında kaleme aldığı *Bir Halk Düşmanı* adlı tiyatro oyunudur. Makalede, kurumsal iktisadın temel sorunsalı; 'sosyal yapıya dair değişim' ele alınır. Dengeyi bozan ve değişimi doğuran irrasyonel kahramanlardan biri feodal dönemde, diğeri ise kapitalist dönemde ortaya çıkar: Kont Roland ve Dr. Stockmann. Kaya ve Özgür'ün farklı tarihsel süreçlerde ortaya çıkan bu iki karakter üzerinden yaptığı karşılaştırmalı incelemeler, Schumpeter'in ekonomik ve toplumsal dönüşümler hakkındaki analizini yeniden düşünmeyi sağlar.

Kurumsal iktisada dair argümanların edebiyat eserlerinde ortaya çıkışını ele alan bir diğer makale, Çınla Akdere'nin "Kurmaca Dünyayı Gerçek, Gerçek Dünyayı Kurmaca Kişilerle Anlatmak: John Dos Passos'un *Büyük Para*'sında Thorstein Veblen" adlı makalesidir. Akdere, John Dos Passos'un A.B.D. adlı üçlemesinin son kitabı olan *Büyük Para*'da (*The Big Money*) (1936) Thorstein Veblen'in adının geçmesinin anlamını sorgulayarak, bu romanda iktisat ve edebiyat arasındaki karşılıklı etkileşimin nasıl ortaya çıktığını gösterir. Özellikle Charley Anderson karakterinin hayatından aktarılan kesitlerle, Veblen'in toplumu değiştirme ve dönüştürme görevini yüklediği mühendislerin karşı karşıya olduğu çelişki, çıkarlarının kapitalist sınıfın mı yoksa işçi sınıfının çıkarına mı yakın olduğu sorusu temelinde araştırılır.

Kurumsal iktisadın edebiyat ile ilişkisi, Erkan Erdemir'in "Firma Nasıl Varolur? Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* Üzerinden Kurumların Ortaya Çıkışına Dair Bir İnceleme" adlı makalesinde de araştırılır. Ahmet Hamdi Tanpınar tarafından

yazılmış romanda doğrudan temel bir ihtiyaca yaslanmayan, kendi işlevini kendi yaratan, uzun süre kâr elde etmeyi düşünmemiş, kâr etmek istediğinde de bunu nasıl yapacağını pek de bilemeyen bir kurumun, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nün kurumsallaşma süreci, hem şirket hem de örgüt kuramları açısından derinlemesine incelenerek, iktisadi ve toplumsal bir ironi edebiyatın dilinden yeniden sunulur.

ÇINLA AKDERE - DERYA GÜLER AYDIN